

REVALORITZACIÓ DE LA IMAGINACIÓ I DE LA NARRATIVA: LES PROPOSTES DE K.EGAN (2)

Lluís Busquets i Dalmau

(Article publicat a la **Revista del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats**, núm. 129, gener 2008, pàg. 126-133, –amb el mateix títol del de la Revista Catalana de Pedagogia de la SCP–).

«En realitat el sistema educatiu reflecteix determinades tendències de pensament que envaeixen en gran mesura la nostra societat... el persistent predomini del que se solen dir pautes 'tècnico-racionals' de pensament en qüestions socials i polítiques. Són 'tècnico-racionals' en el sentit restringit...i se solen promoure de manera agressiva i amb gran optimisme: optimisme cada vegada més difícil de mantenir...

El dogma que diu que les escoles no poden canviar la societat només pot sostenir-se si hom no es molesta en analitzar-lo... La nostra recomanació d'un canvi no està mancada d'implicacions socials i ideològiques.

*Què succeeix a les institucions socials que solen ser calculadores i 'tècnico-racionals' en sentit restringit, quan es veuen envaïdes per agents més imaginatius? ¿Entraríem en conflicte amb els actuals i acceptats objectius i imatges de la nostra nació si els membres de la societat fossin cada vegada més proclius a la imaginació? Si és fàcil intentar estimular un desenvolupament més imaginatiu en els nens petits, no és obvi en absolut quines serien les conseqüències socials d'una major imaginació en política, negocis, burocràcies, serveis socials, comerç., etc» (Egan, Kieran. *Primary understanding*. 1988)*

Preguntes que ens fem o ens hauríem de fer sovint els professors..

Per què es queden tants alumnes despenjats a Primària i encara més a l'ESO?
Per què molts no s'interessen per les classes, per les matèries curriculars?

S'han donat diferents respostes a aquestes qüestions bàsiques. Deixant de banda les explicacions de tipus social, i limitant-nos a les pedagògiques, segurament la més freqüent és la manca de seguretat en les matèries instrumentals, la lecto-escriptura, la matemàtica... I, en efecte, és important el nombre d'alumnes que no llegeixen al nivell que els correspondria i s'explica el seu desinterès per la lectura per la manca d'expertesa i les dificultats que els desanimen.. També la manca de seguretat operatòria és dona com explicació sovintejada del fracàs en resoldre problemes i en la matemàtica en general. Tornar a allò que és bàsic és doncs la solució recomanada aquí i en altres països.

També ens plantejem una altra qüestió, potser encara més torbadora: Per què persones que saben llegir, no llegeixen mai res? Per què moltes altres només llegeixen revistes del cor i, a molt estirar, els titulars dels diaris? Per què doncs persones que posseeixen l'eina de la lectura no la fan servir o no en treuen el partit i el plaer corresponent?

Aquí hi ha també moltes respostes: segurament la manca de temps conseqüència del sistema econòmic actual n'és una de vàlida. També la competència ambivalent dels mitjans electrònics (TV, internet). Però arribaríem aviat a la conclusió de que allò que en diem cultura, no interessa.

El treball d'Egan

Egan pensa d'una altra manera. A partir de la constatació de l'interès dels infants pels contes i dels adolescents per les narracions i novel·les, estudia les aportacions de lingüistes, antropòlegs, psicòlegs i filòsofs sobre el llenguatge i la seva influència en l'educació i constata importants errades en l'enfocament de l'ensenyament avui generalitzat.

La **psicologia** en què es basa l'educació actual és la de Piaget que estudia la incipient lògica del nen però oblida la formació del llenguatge. Egan, però, segueix a Vigotsky que dóna una gran importància al llenguatge en la formació de la ment. El llenguatge o, millor, els llenguatges (també l'artístic, matemàtic...) actuen com a *instruments mediadors* entre la ment i el significat: aquests instruments durant la infància són de tipus imaginatiu i emotiu, el discurs és narratiu, no racionalista. La ment del nen doncs és molt més rica del que se'ns havia dit, si comptem amb els seus components imaginatius.

L'**antropologia** explica l'evolució del llenguatge humà des del llenguatge oral, considerat fins fa poc inferior, primitiu... al llenguatge escrit que permet l'abstracció i el raonament. Avui (Malinowsky, Levi Strauss) però es considera que les cultures orals no són inferiors i tenen valors que es perden amb el pas a la cultura escrita. Els mites considerats com fantasies allunyades de la veritat, és consideren com explicacions poètiques de la història i de la vida, necessàries per la pertinença a una cultura.

Egan segueix en certa mesura el recapitulacionisme (corrent **filosòfica** cultural derivada de l'evolucionisme) que veu un paral·lelisme entre l'evolució cultural de l'espècie i la de cada individu que també passa per una etapa oral abans de l'escrita. Més que recapitular continguts (passant per interessos semblants als de l'home primitiu) es recapitulen els *instruments mediadors* derivats del llenguatge, ja que els nens adquireixen aquests de manera semblant, primer l'oral i més tard l'escrit.

La lingüística actual reivindica la importància del llenguatge oral que està obert també a l'abstracció i que connecta amb les emocions. La manca de treball amb

el llenguatge oral porta a la desconexió amb el món emocional i aïlla el llenguatge escrit de la vida emocional. Una forma especialment important del llenguatge són les *narracions* (els contes en l'etapa infantil, històries i novel·les després) , considerades per Egan com un dels més poderosos *instruments mediadors* del llenguatge i que connecta el coneixement amb les emocions. També Bruner i altres psicòlegs han descobert la importància de les narracions en la configuració de la ment , com també des de plantejaments filosòfics ho han fet Paul Ricoer i A. McIntyre entre d'altres.

Així que les idees d'Egan tenen una àmplia base interdisciplinària, incorporant a la psicologia, la lingüística , la antropologia i la filosofia, la qual cosa creiem que enriqueix la reflexió pedagògica i doncs, la fa més complexa però també més creïble.

Els tipus de comprensió en el desenvolupament dels nens i nenes

Egan defineix unes ments o *formes de comprensió* –com ell en diu– diferents al llarg de l'evolució, derivades de la incorporació de diferents tipus d'*eines cognitives lingüístiques* (les del llenguatge oral i després l'escrit) La ment dels infants (com la de l'home primitiu) no és com la dels adults però tampoc n'és una reducció, ni és inferior. Té característiques úniques que s'han d'aprofitar per l'aprenentatge. Aquest no s'ha de basar tant en el que quasi no té (lògica) i més en el que té: *abundantment* (imaginació).

Comprensió somàtica

Abans del llenguatge oral hi ha una comprensió sense paraules. S'aprèn per *mimesi*, imitació, representació. És la primera de les comprensions , però subsisteix en els estadis posteriors ja que les paraules mai no arriben a expressar tota la realitat.

Comprensió mítica (2 a 8 anys)

La oralitat no constitueix una condició deficitària (carència d'escriptura) sinó que té entitat i instruments propis, entre els que destaquen els mecanismes de memorització, com la rima poètica, les narracions, la metàfora... que Egan considera s'han de recuperar i treballar a l'escola.

Els contes i els personatges sembla que estiguin construïts sobre idees o parells d'idees i conflictes entre aquestes. I aquestes idees no són concretes, són generals i abstractes (el bo i el dolent, el valent i el covard, els opressors i els oprimits) i són anteriors a l'aprenentatge pràctic:

«Abans que els nens puguin caminar o parlar, abans que puguin patinar o anar amb bicicleta (és a dir, actuar), coneixen l'alegria i la por, l'amor i l'odi, l'expectativa i la satisfacció, el poder i la impotència..., d'aquesta manera, en

tractar les fantasies dels nens... no ens dediquem a buits intel·lectuals, sinó a les formes primitives i als primers desenvolupaments dels conceptes més profunds i fonamentals que utilitzem per donar sentit al món i a l'experiència».

Egan propugna utilitzar les característiques formals del conte per ensenyar qualsevol tipus de contingut curricular.

Els contes no solament són convenientes per el desenvolupament dels nens i del currículum sinó que també ho són per assolir els instruments mentals que tots els infants necessiten, tant intel·lectuals (vocabulari) com afectius (sentiments).

El que fa Egan és aprofitar la facilitat dels nens per entendre els contes, com també la que tenen per fer i entendre metàfores (una manera d'iniciar la comprensió mitjançant la comparació) i altres eines. Aquestes eines poden veure's com a òrgans de la imaginació. Segons Huizinga, el que fem amb la nostra capacitat per imaginar durant la infància és *«cercar un altre món de caràcter poètic paral·lel al món de la naturalesa»*. Aquest món poètico-emocional, imaginatiu, metafòric, és la base de la nostra vida cultural com a espècie i en el pla individual, diu Egan.

Comprensió romàntica (8 a 15 anys)

L'alfabetització no és tan fàcil com l'aprenentatge del llenguatge oral (és impossible no aprendre a parlar) i justifica l'existència dels mestres. Hi ha un període d'aprenentatge llarg en que les característiques de la ment són una barreja de fantasia mítica i racionalitat: Egan en diu de *Comprensió Romàntica* que permet el progressiu descobriment de la realitat objectiva, autònoma, dels seus límits, dels personatges reals, per bé que tinguin qualitats excepcionals, els herois.

Els contes infantils perden interès en benefici de narracions escrites, novel·les, i els significats es capten mitjançant els personatges i detalls concrets, però no les teories o explicacions de conjunt. Les qualitats humanes s'utilitzen per fer assequible, interessant i significatiu el saber.

Les diferents matèries seran més significatives si les descobrim mitjançant les qualitats humanes dels seus cultivadors i no com a cossos lògicament organitzats. Egan recomana dedicar un temps a petites biografies dels científics, descobridors, inventors, artistes, pensadors. També a organitzar el currículum destacant el valor humà, les històries que hi ha darrera de cada esdeveniment i dels diferents coneixements d'àrea. En definitiva, com diu Egan, *«Tot coneixement és coneixement humà i producte de les esperances, pors i passions en les que trobem els seus significats més plens»*.

El repte de l'alfabetització és assolir-la sense perdre la mentalitat poètica que ens uneix al sentit intel·lectual i emocional del món, de la natura i de la vida.

Comprensió filosòfica (15 anys en endavant)

Comencen a interessar les teories i el raonament lògic. El vocabulari s'enriqueix amb conceptes abstractes que abans no significaven gairebé res (societat, estat, sistemes...). Especial atractiu exerceixen les teories o els sistemes d'explicacions globals (el marxisme, freudisme...). El perill és precisament la seducció que exerceixen que pot obnubilar l'esperit crític...

Comprensió irònica

Sempre hi ha hagut pensadors crítics. Des de Sòcrates passant per Nietzsche fins als postmodernistes. La ment irònica reflexiona i qüestiona les seguretats excessives. Com diu Egan, «*la ironia possibilita aquesta estranya comunicació que té lloc entre el que es diu i el que es vol dir*». També hi pot haver excés d'ironia... Egan defensa un ensenyament superior no dogmàtic i amb capacitat crítica i irònica.

Com enfoca Egan les grans qüestions anteriors?

Ara estem en condicions de entendre els tipus de resposta que Egan dona a les qüestions que plantejàvem.

Per Egan la manca d'interès es deu a la inadequació del currículum elaborat sobre l'esquema del desenvolupament lògic *piagetia* i que desaprofita les capacitats imaginatives dels alumnes. Descriu la ment (mítica, romàntica) força diferent i més rica del que estem habituats i on les narracions ocupen un lloc preferent (No nega que també s'han d'aprendre les regles lingüístiques i matemàtiques per exemple, però a partir d'una implicació de la imaginació i l'afectivitat)

Tornar a allò que és bàsic, doncs, no és la solució ni ho és normalment multiplicar el temps dedicat a exercicis, que pot ser encara més desmotivador.

Segons Egan hi ha precipitació en la introducció de les tecnologies del llenguatge, especialment escassa atenció a l'etapa oral o mítica, que creu absolutament necessària per l'aprenentatge i la valoració de la escriptura i comprensió romàntica. Precisament és en aquesta etapa mítica on és més forta la connexió dels coneixements amb les emocions i la imaginació.

A l'ESO el desinterès també es degut a la deshumanització dels coneixements que sovint es presenten com cossos acabats i definitius, sense transmetre l'emoció dels seus descobridors ni l'interès de les seves utilitats.

També l'interès dels alumnes d'aquesta edat no es només per el que és immediat (el medi local) com es creu habitualment, sinó pel que és extrem i exòtic (l'exploració dels límits de la realitat).

Quant als adults que sabent llegir no ho fan, ho atribueix a que segurament se'ls ha ensenyat la tècnica de la lectura, però ha fallat la connexió amb els significats (intel·lectuals i emocionals), que en canvi sí donen els contes. Egan explica l'experiència del Regne Unit: durant 10 anys es va seguir un programa de millora de l'alfabetització. Es va aconseguir millorar en les proves internacionals però els nens anglesos seguien baixos en vocabulari lector. Així que molts països amb nivells lectors més baixos, tenen més nens que llegeixen per plaer.

Ensenyar és comunicar significats més que assolir objectius (encara que no són alternatives excloents). Buscar significats és també com els professors i adults en general, donem sentit al món, a la vida, com aprenem sobre el que ens interessa.

La manca de desenvolupament de les eines cognitives lingüístiques que són les que tant al llarg de l'evolució i història com en el desenvolupament individual, aconsegueixen la integració dels diferents tipus de comprensió, impossibilita la comprensió completa, humana, emocionalment satisfactòria.

Punt final. El que escriu aquest article té una formació psicològica *piagetiana* (tesi sobre la construcció del pensament lògic i l'ensenyament de les ciències) i s'ha dedicat a la didàctica de les ciències (Projectes curriculars Ciència 6-12 i altres). La lectura d'Egan m'ha impressionat i m'ha obert un camp ampli de reflexió i experimentació.

He tingut ocasió de seguir planificacions curriculars per l'ESO i he comprovat l'existència d'un excessiu racionalisme. Molts continguts no difereixen dels universitaris, excepte en que intenten simplificar una mica, però dins un discurs racionalista. Crec que l'enfocament d'Egan (discurs narratiu, biogràfic, històric) pot ajudar a facilitar la comprensió sense rebaixar nivells de significat.

Postdata

Quan acabava aquest article també m'ha impressionat llegir la història de Rebecca en un llibre d'Oliver Sacks, neuròleg i escriptor (que cita sovint Bruner i al deixeble de Vigotsky, Luria) El lector en traurà les seves pròpies conclusions. Cito uns fragments:

«Tenia 19 anys, però com deia la seva àvia, era igual que una criatura en alguns aspectes. No era capaç de fer una volta a la illa de cases sense perdre's, sempre tenia dificultats per obrir una porta, o es vestia al revés. Confonia la dreta i l'esquerra i tots els seus moviments estaven mal coordinats. Tenia també defectes de parla i de visió, i tot i amb això no eren més que uns

estigmes del mateix trastorn congènit, que li havia causat les deficiències cerebrals i mentals, i que l'havia convertida en una noia terriblement tímida i reservada.

Li agradaven molt els contes, tot i que no havia pogut aprendre a llegir. La seva àvia no tant sols li llegia contes sinó també poesia; no semblava que tingués gaire dificultat per entendre metàfores i símbols, o fins i tot poemes d'una profunditat considerable, cosa que contrastava de manera sorprenent amb la incapacitat que tenia per entendre les proposicions i instruccions més senzilles. D'una manera imprevisible i espontània, se li acudien unes metàfores, unes figures retòriques i unes al·legories commovedores. Era, doncs, el que s'en diu una "subnormal", però amb un talent poètic inesperat i estranyament commovedor. Si intel·lectualment se sentia minusvàlida, espiritualment se sentia un ésser humà complet».

Sacks descriu un trastorn neurològic. Però s'hi pot veure com subsisteix un pensament poètic en una ment no alfabetitzada.

Egan, Kieran (1997). *Mentes educadas*. Paidós. Barcelona. Conté una explicació de la teoria completa i de les seves aplicacions pràctiques.

Sacks, Oliver (1985). *L'home que va confondre la seva dona amb un barret*. Proa. Barcelona